

מי חושב מופשט ?

לחשוב? מופשט? *Sauve qui peut*! נוסו על נפשתיכם. אני כבר שומע את אותו בוגד שקנה האויב.¹ אני שומע אותו צועק ומגנה את המאמר הזה כיוון שמדברים בו על מטאפיזיקה. כיוון ש"מטאפיזיקה", כמו "מופשט" וכמעט כמו "לחשוב", הן מילים מהן בורחים פחות או יותר כשם שבורחים מפני מי שנגוע בְּדָבָר.

אך הכוונה כאן אינה נבזית כל כך. לא נסביר כאן מה זאת אומרת "לחשוב" או מהו "מופשט". בחברה הגבוהה² הרי אין דבר שסובלים פחות מהסברים. אם מישהו רק מתחיל להסביר, עבורי זה כבר נורא ואיום, שהרי אם רק אצטרך, אבין הכל בכוחות עצמי. יתרה מזאת, נדמה שאין שום צורך להסביר כאן מה זה לחשוב ומה זה מופשט. החברה הגבוהה נסה מפני המופשט רק משום שהיא כבר יודעת מהו. כשם שאי אפשר להשתוקק למה שלא מכירים, כך גם אי אפשר לשנוא אותו.

כמו כן, אין כאן רצון לפייס, בדרך ערמומית, בין החברה הגבוהה ובין המחשבה והמופשט. לא נסווה את המחשבה ואת המופשט באצטלה של שיחה קלה. לא נבקש שיתגנבו כך אל תוך החברה כאלמונים ומבלי לעורר שאט נפש, ואפילו שהחברה תקבל אותם כך בלי משים, או ש"תכניס אותם

---

* תורגם לפי נוסח "כל כתבי הגל" של האקדמיה למדעים של נורדרייין-וסטפליה: Hegel, G.W.F., *Gesammelte Werke*, hrsg. v. d. Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Hamburg, 1968sq, Bd. 5 : Schriften und Entwürfe (1799-1808), 1998, S. 381-7.

¹ דימוי זה היה חי מאוד בתקופה בה חיבר הגל את המאמר (1807), כאשר כבשו צבאות נפוליאון את גרמניה.

² הגל משתמש כאן בביטוי *die schöne Welt*, ("העולם היפה"). במקור מצרפתית *beau monde*, שפירושו: "החברה הגבוהה".

אל בין הגדרות" כמו שאומרים השוואבים.³ וכל זאת כדי שמי שעומד מאחורי התסבוכת הזו, היינו המחבר, יחשוף אז את האורח שהיה זר למעשה. כלומר שהוא יחשוף את המופשט, שהחברה כולה הכירה תחת שם אחר והתייחסה אליו כאל מכר ותיק. סצנות כאלו של הכרה, בהן מלמדים את החברה כנגד רצונה, מכילות פגם בלתי נסלח. הן משפילות, ומי שמפעיל את הבובות קונה לו בעזרתן תהילה קטנה. אלא שההשפלה והיומרה מבטלות את התוצאה, מפני שהן מרחיקות עוד יותר את הלקח שנקנה במחיר זה.

תוכנית שכזו כבר אבודה ממילא, כיוון שכדי להוציאה לפועל אסור היה לגלות מראש את פתרון החידה. אך זה כבר אירע בכותרת. אם המאמר היה מתנהל בערמומיות שכזו, אסור היה לדברים להופיע ישר בהתחלה, אלא כמו שר נכבד בקומדיה, היה עליהם לשוטט לכל אורך המחזה במעיל גדול, ולהתיר את כפתוריו רק בסצנה האחרונה כדי לאפשר לכוכב החוכמה לנצנץ. עם זאת, התרת כפתוריו של מעיל מטאפיזי אינה מוצלחת כמו פתיחת מעילו של השר, כיוון שמהמעיל המטאפיזי יוצאות לאור היום מילים אחדות ותו לא. שיאה של ההנאה אמור להיות בכך שניווכח כי החברה כבר מזמן החזיקה בדבר עצמו. היא זוכה בסוף רק בשמות, ולעומת זאת הכוכב של השר משמעו דבר-מה אמיתי יותר – שק של זהב.⁴

מה זה לחשוב, מה זה מופשט – את זה אמור כבר לדעת כל מי שנכנס בחברה טובה, ואנחנו אכן נמצאים בחברה טובה. נותרת רק השאלה אודות מי שחושב באופן מופשט. כבר אמרנו, הכוונה אינה לפייס את החברה עם דברים שכאלה, ולא לדרוש ממנה להטריח את עצמה ולהתעמת עם משהו קשה. הכוונה אינה לדבר אל מצפונה על כך שהזניחה בקלות דעת דבר-מה העומד בדרגתו ובמעלתו של יצור הניחן בתבונה. הכוונה היא, להפך, לפייס את החברה היפה עם עצמה. כיוון שגם אם מצפונה אינו טורד אותה

³ הגל, השוואבי, משתמש כאן במילה hereingezünselt.

⁴ אין לדעת בדיוק לאיזה מחזה, אם בכלל, מכוון הגל, אך ייתכן שמדובר במחזה של אוגוסט פון קוצבו – המוזכר בהמשך המאמר, ראו הערה 9 – "הקרתנים הגרמנים" *(Die deutschen Kleinstädter)* המכיל דברים דומים.

בשל הזנחה זו, עוד יש בקרבה כבוד מסוים למחשבה המופשטת בתור דבר-מה נעלה. היא מפנה את מבטה מהמופשט לא מפני שהוא נחות מדי, אלא מפני שהוא נעלה מדי, לא מפני שהוא פשוט מדי, אלא מיוחס מדי. או להפך, מפני שהמופשט נראה לה *Espèce*⁵, דבר מה יוצא דופן. דבר שאין מתבלטים בעזרתו בציבור, כמו בעזרת בגד נאה. אלא להפך, מודרים מהחברה, או שהופכים מושא ללעג, כפי שקורה בשל בגדים עלובים, או בגדי תפארת, אם הם משובצים אבנים יקרות בסגנון ישן או עשויים רקמה עשירה כל כך, עד שהיא כבר נראית סינית.

מי חושב מופשט? האדם שאינו מחונך, לא האדם המשכיל⁶. אם כן, החברה הטובה אינה חושבת באופן מופשט, לא משום שזה קל מדי או נמוך מדי – ולא נמוך בשל תנאים חיצוניים, לא מתוך גינונים ריקים והתנשאות על מה שאינה יכולה להבין – אלא בשל העליבות הפנימית של הדבר.

הדעה הקדומה והכבוד למחשבה המופשטת כה רבים, עד כדי כך שחוטמים מעודנים כבר מריחים כאן את ריחה של סאטירה או אירוניה. אבל אם הם קראו את עיתוני הבוקר, הם יודעים שעל כתיבת סאטירה מעניקים פרסים ושהייתי מעדיף לזכות בהם, כלומר להשתתף בתחרות, מאשר לוותר עליהם סתם כן.⁷

כדי להוכיח את טענתי עלי רק לתת מספר דוגמאות. כל אחד יוכל לראות כי הן תומכות בה. ובכן, רוצח מובל אל הגרדום. עבור פשוטי העם הוא רוצח ותו לא. נשים יעירו אולי כי הוא גבר חסון, יפה, מעניין. בני העם יחשבו

⁵ בצרפתית "מין" או "סוג". בהקשר זה ניכר כי הכוונה היא שלילית. בעברית נפוצה בהוראה דומה המילה "טיפוס".

⁶ התרגום כאן מוקשה: *der ungebildete Mensch, nicht der gebildete*. את שם התואר gebildete ניתן לתרגם לעברית גם בתור מחונך, משכיל או תרבותי, וזאת לפי שם העצם Bildung אותו ניתן לתרגם בהתאמה כחינוך, תרבות, או השכלה.

⁷ הפילוסוף והפרשן היינץ קימרלה (Kimmerle) ידע לציין שתחרות קטעי סאטירה אכן נערכה ב"עיתון הבוקר למעמדות המשכילים" (*Morgenblatt für gebildete Stände*) בחורף 1807, סמוך לתאריך המשוער של כתיבת המאמר.

שההערה הזו נוראית: רוצח? יפה? איך אפשר לחשוב רע כל כך ולקרוא לרוצח יפה? אתן וודאי לא טובות יותר בעצמכן! זוהי שחיתות המידות שמושלת בקרב המעמדות הגבוהים, יוסיף אולי ויאמר הכומר המכיר לעומק את הדברים והלבבות.

מי שמכיר טוב את בני האדם יבחן את דרך חינוכו של העבריין וימצא בעברו חינוך גרוע, יחסים גרועים בין אבא ואמא, יחס נוקשה מדי, אולי בעקבות עבירה קלה, שמילא אותו מרירות כלפי הסדר האזרחי; פעולה ראשונה כנגד אותו סדר שהרחיקה את העבריין, דחקה אותו ולא הותירה לו דבר להתקיים ממנו זולת הפשע. מול דברים שכאלה רבים יאמרו: הוא מבקש לסלוח לרוצח! אני דווקא זוכר ששמעתי בילדותי ראש-עיר אחד מתלונן על כך שהסופרים הרחיקו לכת ושהם מבקשים להכחיד לגמרי את הנצרות ואת היושר. אחד אפילו פרסם כתב הגנה להתאבדות. באמת איום ונורא! לאחר כמה שאלות הסתבר שהוא התכוון לייסורי וורתר.⁸

לחשוב מופשט פירושו לא לראות ברוצח שום דבר מלבד אותו דבר-מה מופשט, שהוא רוצח, ולחסל בו, בשל תכונה פשוטה זו, כל שארית של מהות אנושית. כמה שונה לייפציג המעודנת והרגישה. שם מכסים ומעטרים בזרי פרחים את הגלגל ואת העבריין העקוד אליו.⁹ אבל זו רק ההפשטה ההפוכה. הנוצרים בהחלט יכולים להתמסר לצלבי-הורדים, או ליתר דיוק לורדי-הצלבים, כאשר הם שוזרים ורדים לצלב. הצלב הוא גרדום וגלגל שכבר קודש מזמן. הוא איבד את משמעותו החד-צדדית בתור אמצעי ענישה משפיל, ומיצג כעת את ההפך, את הכאב הנעלה ביותר ואת הנטישה העמוקה ביותר, ובה בעת את ההתפעמות השמחה ביותר ואת תהילת האל. ומנגד, הצלב בלייפציג העטור סיגליות ופרגים, אינו אלא פיוס שטחי בסגנון קוֹצְבוּ,¹⁰ פשרה שלאחר יד בין הרגשנות לגרוע.

⁸ ייסורי וורתר הצעיר, ספרו הנודע של גתה, פורסם ב-1774, בעילום שם.

⁹ הגלגל הוא מכשיר עינויים אליו היו קושרים את המוצאים להורג, מכים אותם ומותירים אותם למות.

¹⁰ אוגוסט פון קוצבו (Kotzebue, 1761-1819) היה מחזאי גרמני, מתנגד חריף לרומנטיקה וללאומנות ובן פלוגתא של גתה ושלגל. הוא מובא כאן כדוגמא להוגה שטחי.

דברים אחרים לגמרי שמעתי פעם מזקנה פשוטה שעבדה בבית החולים. היא הרגה את ההפשטה של הרוצח והחיתה אותו בכבוד. הראש הכרות הוצב על הגרדום, והשמש האירה. כמה יפה, אמרה, שמש החסד של אלוהים זורחת על הראש של בִּינְדֵר. אינך ראוי שתזרח עליך השמש, אומרים למנוול שמרגיז אותנו. האישה ההיא ראתה שהשמש זורחת על ראשו של הרוצח ולפיכך שיש בו עוד ערך. היא הרימה אותו מדין הגרדום אל חסד השמש של אלוהים. היא לא הביאה את הפיוס באמצעות סיגליות או גאוה רגשנית, אלא ראתה כיצד הוא נאסף אליי חסד בשמש הגבוהה.

זקנה, הביצים שלך סרוחות! אומרת הקונה לזבנית. מה? עונה הזבנית, הביצים שלי סרוחות? בחיי, היא סרוחה בעצמה. להגיד דבר שכזה על הביצים שלי! זאתי. הכינים לא אכלו את אבא שלך בדרך? אמא שלך לא ברחה עם הצרפתים? סבתא שלך לא מתה בבית החולים? שתקנה לה חולצה שתתאים לצעיף הזול הזה. אנחנו יודעים טוב מאוד מאין קיבלה אותו ואת המגבעות שלה. אם הקצינים לא היו כאן בסביבה, הרבה בחורות לא היו מתהלכות מקושטות כל כך. ואם הנשים המכובדות היו משגיחות טוב יותר על הבתים שלהן, היינו מוצאים הרבה מהן מאחורי סורג וברית. ושתתקן את החורים בגרביונים! בקיצור, מצאה בה רק דופי. היא חושבת באופן מופשט ומסווגת אותה, את הצעיף, המגבעת, החולצה וכו', וכן את האצבעות ואיברים אחרים, את אביה ואת כל המשפחה, היא מכפיפה ומסווגת את כל כולה תחת אותו הפשע – היא אמרה שהביצים שלה סרוחות. כל דבר ודבר בה נצבע בצבען של אותן ביצים סרוחות, ולעומת זאת הקצינים עליהם דיברה המוכרת, וספק גדול אם באמת היו כאלה, הצליחו לראות בה דברים אחרים לגמרי.

ומהזבנית אל המשרת. אין משרת שנמצא במצב רע יותר מאשר משרתו של אדון ממעמד נמוך ובעל הכנסות נמוכות. האדם הפשוט, שוב, חושב מופשט יותר. הוא מעמיד פני מיוחס מול המשרת, ומתנהג אליו כאל משרת ותו לא. הוא מחזיק בזיכרונו רק את הנֶשוא. במצב הטוב ביותר נמצא המשרת אצל הצרפתי. האדם המיוחס ידידותי למשרתו, והצרפתי הוא אפילו חברו הטוב. כאשר הם לבד האדון אינו עושה דבר מלבד להריח טבק ולבדוק מה השעה, והוא מניח למשרת לדאוג להכל. כך למשל ב-

Jacques et son maître של דידרו.¹¹ האדם המיוחס יודע שהמשרת איננו רק משרת, שהוא יודע מה חדש בעיר, שהוא מכיר את הנערות, שיש לו רעיונות טובים. הוא שואל לדעתו, והמשרת רשאי לומר את דעתו בנושא. אצל האדון הצרפתי המשרת יכול אפילו לשים את הדברים על השולחן, להחזיק בדעה ולעמוד על שלו. וכשהאדון רוצה משהו הוא חייב קודם לשכנע, לדבר בהיגיון, לא לחלק פקודות. הוא חייב לומר דברי-טעם כדי שדעתו תישאר על העליונה.

בצבא אפשר להיווכח באותו ההבדל. אצל הפרוסים אפשר להצליף בחייל, הוא אספסוף. כיוון שאספסוף הוא מי שיש לו את הזכות הסבילה שיצליפו בו. כך בעבור הקצין, החייל הפשוט אינו אלא הפשטה של סובייקט שניתן להצליף בו, שעימה צריך האדון, לבוש מדים וחגור *porte d'épée*,¹² להטריד את עצמו – כלומר למסור את עצמו לשטן.

• • •

אחרית דבר

“מי חושב מופשט?” לא פורסם בימי חייו של הגל. כתב היד נמצא בעיזבוננו ופורסם לראשונה ב-1835 בלי ציון מועד כתיבתו.¹³ פרשנים ועורכים של כתבי הגל מהמאה ה-19 ומתחילת המאה ה-20 תארכו את המאמר לתקופה הברלינאית של הפילוסוף (1831-1918).¹⁴ כיום מקובל למקם את כתיבתו בשנת 1807, תיארוך משמעותי שכן הוא ממקם את

---

¹¹ הספר “ז'ק הפטליסט ואדונו”, שנכתב על ידי דידרו בין השנים 1756-1784, השפיע רבות על שילר שתרם להפצתו בגרמניה, ואף תרגם ממנו מספר חלקים.

¹² נדן, חלק ממדי הקצונה באותה תקופה.

¹³ המאמר פורסם במסגרת המהדורה המקיפה הראשונה של כתבי הגל – *Georg Wilhelm Friedrich Hegels Werke*, Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten, Bd. 17 : Vermischte Schriften, Herausgegeben von D. Friedrich Förster und Ludwig Boumann, Berlin, 1835.

¹⁴ למשל הביוגרף הראשון של הגל קרל רוזנקרנץ (Rosenkranz) כמו גם העורך של המהדורת היובל של כתביו, הרמן גלוקנר (Glockner).

כתיבת המאמר מעט אחרי חתימת הפנומנולוגיה של הרוח, ספרו הגדול הראשון של הגל.¹⁵ לא ברור לשם מה נכתב המאמר. ייתכן שנועד להיות מודפס בעיתון מקומי ביינה או להיקרא בין חברים. כך או כך, ולמרות שלא פורסם בידי מחברו, זוכה המאמר לעניין ומושך קוראים בשל הסגנון המיוחד שלו – פשוט ומצחיק.

“מי חושב מופשט?” הוא בשל כך מבוא מצוין לפילוסופיה של הגל (מרטין היידגר אף טען שמדובר במבוא הטוב ביותר, לא רק לאידיאליזם הגרמני, אלא לפילוסופיה בכלל).¹⁶ כאשר הוא מוביל את קוראיו בין שלל דמויות ודימויים, מהסלון הבורגני לקרקטין הפרוסי דרך ככר השוק והגרדום, הגל פורש מעט מהגותו בהומור ובשפה יומיומית.

כמו שהובטח בכותרת הגל מסביר במאמר מי חושב מופשט – “האדם שאינו מחונך, לא האדם המשכיל”. הוא יוצא נגד החשיבה המופשטת, אבל לא מסביר מה זה “מופשט”. המאמר סובב סביב מונח שאינו מוגדר בו, והגל משחק בכתיבתו על אי-בהירות זו. בגרמנית כמו בעברית, מופשט (*abstrakt*) הוא מה שאינו מוחשי, מה שניתן לראות רק בעיני רוחנו, כלומר בעזרת המחשבה. זהו מובנו השגור. אלא שהגל האידיאליסט לא יוצא נגד “מופשט” כזה. המופשט הוא אצלו, לפי הלטינית *abstractus*, דבר-מה מופרד או מנותק. לחשוב מופשט הוא לפיכך לחשוב על דבר-מה במנותק מדברים אחרים, או על פן מסוים בו במנותק מהשאר.

ניתן לראות זאת בדוגמאות שהגל נותן במאמר. לחשוב מופשט זה לחשוב על הרוצח אך ורק בתור פושע. כלומר, לא בתור גבר יפה. או לחשוב על המשרת אך ורק במסגרת תפקידו. אפשר עוד להוסיף דוגמאות למכביר. הגזען חושב מופשט למשל, כמו גם האוהב שלא מבחין במגרעות מושא אהבתו או הגנרל שחושב על חייליו בתור אמצעים. כך גם מי שחושב על

---

¹⁵ למשל העורך יוהאנס הופמייסטר (Hoffmeister) או הפרשן והפילוסוף היינץ קימרלה (Kimmerle).

¹⁶ Heidegger, Martin, *Schellings Abhandlung über das Wesen der menschlichen Freiheit (1809)*, Niemeyer Verlag, Tübingen, 1971. הרצאתו של היידגר היא מ-1936.

מלחין או סופר רק דרך פן אחד באישיותו, למשל שהיה אנטישמי או שונא נשים. כמובן שגם הדוגמא ההפוכה תקפה, חושב מופשט מי שמתעלם מדברים אלו. יש לחשוב על התכונות הסותרות יחד, כפי שהן קיימות במציאות.

למעשה, כאשר הוא תוקף את המופשט במובנו כחשיבה מנותקת, הגל מגן על מה שנתפש ברגיל כמופשט. הוא מגן על החשיבה הפילוסופית בכך שהוא מספק לה עקרון פשוט – אין לחשוב על חלק בלי שאר החלקים. אם המחשבה, ולכן המציאות, בנויה בשביל הגל מרצף של חלקים, או ליתר דיוק רגעים, אז יש לחשוב עליהם בקשר שלהם זה אל זה, על מנת לתת עליהם את הדעת כהלכה. על הפשע של הרוצח לא ניתן לחשוב בלי לחשוב על יופיו, בדיוק כמו שעל העצמי לא ניתן לחשוב בלי לחשוב על האחר. אין דבר בשמיים, בטבע או ברוח שאינו מתווך, כותב הגל בתחילת הלוגיקה שלו.¹⁷ אין דבר שניתן לבדו, ולא דרך דבר אחר. אם זהו העיקרון שעומד בבסיס המאמר, "מי חושב מופשט?", אינו מבוא לפילוסופיה של הגל כמו שהוא חתיכה שנתלשה מהמערכת שלו, פיתוח מוצלח בשפה יומיומית ומושחזת של עיקרון פילוסופי שבא על ביטויו המלא בכתביו הגדולים.

(תרגום מגרמנית והעיר: טל מאיר גלעדי)

---

¹⁷ השור 'מדע הלוגיקה' (*Wissenschaft der Logik*), מבוא לספר הראשון – 'במה אמור להתחיל המדע?'.
להתחיל המדע?."